СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

СЕРВЕТНИК Анна Геннадіївна - доктор філософії, докторантка Харківського національного університету внутрішніх справ
https://orcid.org/0009-0003-7012-0665
УДК 342.9
DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.4.50

Доведено, що нотаріальна діяльність як об'єкт державного регулювання за своєю сутністю являє собою комплекс суспільних відносин спрямованих на сприяння нормальній реалізації фізичними та юридичними особами своїх прав і законних інтересів у сфері цивільного обороту. Нотаріальна діяльність орієнтовна на забезпечення належних (тобто схвалених чинним законодавством і прийнятних для клієнтів) умов виникнення, зміни, припинення та (або) здійснення суб'єктами права своїх суб'єктивних юридичних можливостей (тобто прав) та обов'язків. Сутнісний зміст такої допомоги полягає: по-перше, у вчиненні нотаріусом як особою, якій державою делеговано владні повноваження, дій щодо надання юридичної вірогідності відповідним життєвим ситуаціям, обставинам, які мають юридично значущий характер; по-друге, у наданні нотаріусом, як фахівцем у сфері права, юридичних консультацій та інших послуг правового й організаційно-технічного характеру, що допомагають особам, які звертаються по нотаріальні послуги.

Аргументовано, що нотаріальна діяльність є інструментом, який допомагає учасникам цивільного обороту правильно зорієнтуватися у відповідній ситуації й адекватно оцінити існуючі реалії, відповідні ризики та наслідки своїх дій, безперешкодно та у відповідності до закону реалізувати свої права, законні інтереси та (або) обов'язки. Очевидно, що для того, щоб така робота була якісною, не призводила до зловживань, маніпуляцій та порушень прав, свобод і законних інтересів з боку суб'єктів нотаріальної діяльності, вона має забезпечуватися відповідним державним регулюванням, яке визначає умови допуску до виконання завдань і функцій нотаріату, порядок і межі виконання нотаріальних дій та інших нотаріальних послуг, а також відповідальність за неналежне здійснення нотаріальної діяльності

Ключові слова: нотаріальна діяльність, об'єкт, державне регулювання, правове регулювання.

Постановка проблеми

Нотаріальна діяльність є особливою формою професійної юридичної діяльності, яка поєднує елементи правозастосування, правової допомоги та превентивного захисту прав і законних інтересів учасників відповідних правовідносин. Вона спрямована на надання правової визначеності суспільним відносинам шляхом посвідчення правочинів, засвідчення юридично значущих фактів і документів, а також сприяє стабільності майнових і особистих немайнових відносин. Результати нотаріальної діяльності мають підвищену юридичну силу та безпосередньо впливають на виникнення, зміну або припинення суб'єктивних прав і обов'язків, що обумовлює її значення не лише для окремих осіб, а й для правопорядку загалом. Саме цей вплив нотаріальної діяльності на фундаментальні сфери правового регулювання зумовлює об'єктивну необхідність участі держави в організації та контролі її здійснення. Оскільки нотаріус фактично реалізує де-

леговані державою владні повноваження і його дії породжують юридичні наслідки, що визнаються всіма суб'єктами права, держава не може залишати таку діяльність виключно на розсуд професійної спільноти. Державне регулювання у цьому контексті виступає логічним продовженням публічно-правової природи нотаріальної діяльності та механізмом забезпечення її відповідності загальним засадам законності.

Стан дослідження

Окремі проблемні аспекти, присвячені здійсненню нотаріальної діяльності в Україні, в своїх наукових працях розглядали: Є.А. Аверніна, Л. І. Вдовічена, М. В. Джуга, М. С. Долинська, В. В. Комаров, Ю. В. Нікітін, Т. В. Федоренко, К. І. Федорова, І. П. Фріс багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в реаліях сьогодення в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання нотаріальної діяльності як об'єкту державного регулювання

Мета та завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб з'ясувати сутність та зміст нотаріальної діяльності як об'єкту державного регулювання. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: з'ясувати сутність нотаріальної діяльності; розкрити положення норм чинного законодавства, яке регулює нотаріальну діяльність; обґрунтувати важливість державного регулювання нотаріальної діяльності.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті полягає у тому, що в ній дістав подальшого опрацювання теоретичний підхід щодо розкриття сутності та змісту нотаріальної діяльності як об'єкту державного регулювання.

Виклад основного матеріалу

У численних наукових та навчальних працях вітчизняних і зарубіжних дослідників можна знайти досить велику кількість визначень поняття нотаріальної діяльності. Так, І. П. Фріс вважає, що нотаріальна діяльність являє собою врегульовану законом, іншими нормативними актами професійну непідприємницьку діяльність особи, що має статус нотаріуса, або особи, яка наділена правом вчинення окремих нотаріальних дій, пов'язану із посвідченням прав та фактів, що мають юридичне значення, вчинення інших дій з метою надання їм юридичної вірогідності, а також надання громадянам і юридичним особам кваліфікованої юридичної консультативної допомоги [1, с.48]. В операційному аспекті нотаріальна діяльність, додає І. П. Фріс, являє собою специфічну юридичну діяльність уповноважених осіб, яка являє собою врегульовану правом систему операцій, що включає в себе з'ясування її правових основ, вивчення документальної бази, прийняття рішення, вчинення нотаріальної дії та її фіксація у реєстрах, а також видача документів. Виходячи з цього, наголошує правознавець, нотаріальна діяльність може бути визначена також як врегульований законом набір послідовно виконуваних дій. При цьому з точки зору аналізу об'єктивної сторони (якщо аналізувати з позицій теорії кримінального права), нотаріальна діяльність характеризується виключно як дія. Тобто усе, що здійснюється нотаріусом, здійснюється виключно шляхом активних дій [1, с.48-49]. К. І. Федорова, аналізуючи адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні, доходить висновку, що під нотаріальною діяльністю в Україні слід розуміти незалежну професійну діяльність уповноваженої державою особи, на яку покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення та вчиняти інші нотаріальні дії з метою надання їм юридичної достовірності [2, с.183-184]. В. В. Комаров у своїх працях зазначає, що нотаріальна діяльність спрямована на надання офіційної сили, вірогідності юридичним правам, фактам і документам. Правник відмічає, що діяльність нотаріату має певну спільність з діяльністю інших органів цивільної юрисдикції. Разом із тим, справедливо наголошує В. В. Комаров, нотаріальна форма охорони і захисту відрізняється від інших форм. Особливість нотаріальної форми полягає в тому, що вона, як правило, спрямована не на безпосередній захист, а

на попередження порушення права і тому предмет її діяльності специфічний. На відміну від судової діяльності, предметом якої переважно є спори про право цивільне, предмет нотаріальної діяльності становлять безспірні справи. Нотаріус оформляє волю суб'єктів угоди, суд і інші правоохоронні органи вирішують спори учасників сформованих у результаті угоди правовідносин [3, с.41]. Діяльність нотаріату, зауважує В. В. Комаров, є різновидом правозастосовчої, юрисдикційної діяльності, зачіпає найбільш важливі й істотні аспекти здійснення прав громадянами та юридичними особами і тому має здійснюватися в процесуальній формі, що забезпечує єдність і адекватність правового змісту та юридичної форми договору чи іншої юридично значущої дії, виявлення дійсного волевиявлення сторін, баланс публічних і приватних інтересів. Відносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням нотаріальної діяльності між нотаріусами і заінтересованими у вчиненні нотаріальних дій особами з приводу посвідчення юридичних фактів (угод), прийняття заходів до охорони спадкового майна, видачі свідоцтв про право на спадщину й іншого, за своїм характером є процесуальними, спрямованими на вирішення матеріально-правових питань, віднесених до їх компетенції (тобто нотаріальної справи) [3, с.43-44]. Розкриваючи сутнісний зміст діяльності нотаріуса, як процесуальної з юридичної точки зору, В.В. Комаров відмічає, що прийняттю нотаріусом рішення передують встановлення кола фактів, передбачених нормою, що підлягає застосуванню в даному випадку; збирання, вивчення й оцінка документів — доказів у справі; перевірка відповідності вчинених дій вимогам закону і дійсним намірам сторін та ін. Нотаріат здійснює такі процесуальні дії, як прийняття документів від громадян і юридичних осіб, визначення їх належності й допустимості для вчинення нотаріальної дії, витребування додаткових документів, повідомлення заінтересованих осіб і т. д. За наявності підстав можлива відмова у вчиненні нотаріальної дії, її відкладення, зупинення тощо. На підставі викладеного щодо сутності і змісту роботи нотаріуса, правник дійшов висновку, що нотаріальна діяльність передбачає досить велике коло юридичних дій, здійснюваних у рамках нотаріального провадження з приводу розгляду і вирішення конкретної нотаріальної справи. А отже нотаріат як галузь юстиції за своєю правовою природою і сутнісними характеристиками тяжіє до судової влади і сприяє досягненню завдань правосуддя, що дозволяє характеризувати його як інститут попереджувального правосуддя [3, с.44].

М. Німак, аналізуючи проблематику співвідношення понять «нотаріальна діяльність» та реєстраційна діяльність нотаріуса, зазначає, що перша, тобто нотаріальні діяльність, це не тільки сукупність нотаріальних дій, які вчиняються нотаріусами та іншими уповноваженими суб'єктами, але й надання консультацій з питань вчинення нотаріальних дій. Консультація не є нотаріальною дією, оскільки за її наслідками не видається нотаріальний акт, проте надання консультацій є нотаріальною діяльністю, оскільки надається нотаріусом та стосується вчинення нотаріальної дії. Встановлення особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, її волевиявлення та дійсних намірів, перевірка її правоздатності та дієздатності, перевірка повноважень представника, документів, які подані для вчинення нотаріальної дії, також не є нотаріальними діями, ні навіть складовими нотаріальної дії, оскільки це ті дії, які здійснюються до вчинення нотаріальної дії, і від результатів цих дій залежить, чи буде вчинена сама нотаріальна дія. Ці дії, наголошує М. Німак, є обов'язковими для нотаріуса. Це складові нотаріального провадження, але, справедливо зауважує юрист, не нотаріальної дії. Натомість ці дії є нотаріальною діяльністю, бо є обов'язком нотаріуса чи іншої уповноваженої особи і від них залежить вчинення нотаріальної дії. Подібна ситуація складається і під час заведення спадкової справи. Заведення спадкової справи не є нотаріальною дією, оскільки жодного правового акту за наслідками такої дії не видається; у Реєстрі для реєстрації нотаріальних дій заведення спадкової справи також не реєструється. Заведення спадкової справи не є і складовою частиною нотаріальної дії, а є тільки дією, вчинення якої необхідне для того, щоб згодом вчини-

ти нотаріальну дію – видати свідоцтво про право на спадщину. Отже, заведення спадкової справи не є нотаріальною дією, але є нотаріальною діяльністю, бо є обов'язковою для нотаріуса дією, яка передує вчиненню нотаріальної дії [4, с.417]. Є.А. Аверніна, висвітлюючи проблематику правового регулювання нотаріальної діяльності, відмічає, що остання відіграє важливу роль у реалізації ряду внутрішніх та зовнішніх функцій держави як у сфері приватноправових, так і у сфері публічно-правових відносин. Зокрема, підкреслює дослідниця, діяльність нотаріусів є важливим інструментом дотримання та захисту законних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб як на території України, так і за її межами. Від належної та ефективної реалізації нотаріусами їх функцій багато в чому залежить забезпечення законності та правопорядку у сфері реалізації законних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб. Державне регулювання нотаріальної діяльності, слушно відмічає Є. А. Аверіна, є одним із напрямків формування та реалізації державної правової політики в цілому [5, с.2]. Предметом нотаріальної діяльності на думку юристки, складає сукупність нотаріальних дій, які уповноважені здійснювати нотаріуси, посадові особи органів місцевого самоврядування, консульські установи України за кордоном та інші, спеціальні, суб'єкти нотаріальної діяльності, у своїй сукупності складають предмет нотаріальної діяльності. Є. А. Аверіна звертає увагу на те, що правове регулювання нотаріальної діяльності має як приватно-правовий, так і публічно-правовий характер [5, с.2]. З огляду на зазначене, авторка пропонує розмітити під нотаріальною діяльність нотаріусів, посадових осіб органів місцевого самоврядування, консульських установ України за кордоном та спеціальних суб'єктів нотаріальної діяльності у сфері посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законодавством України, з метою надання їм юридичної вірогідності, яка має як приватно-правовий, так і публічно-правовий характер, врегульована нормами національного законодавства України та міжнародними договорами України, має місце як на території України, так і за кордоном [5, с.2]. З позиції М. С. Долинської нотаріальну діяльність слід розглядати як специфічну правову форму діяльності, суть якої полягає в тому, що в межах її здійснюється застосування правових норм шляхом реалізації нотаріусом юрисдикційних повноважень по безспірних справах [6, с.211].

Отже, з вище викладених дослідницьких позицій можемо дійти висновку, що наразі існує два основні підходи до розуміння поняття «нотаріальна діяльність»: згідно першого вона являє собою сукупність нотаріальних дій, прибічники другого підходу вважають, що нотаріальна діяльність – це більш просторе поняття, яке не зводиться виключно до вчинення нотаріусами та іншими уповноваженими особами нотаріальних дій.

Однак нотаріальна діяльність не може і не повинна зводитися виключно до вчинення нотаріальних дій, оскільки існує ще цілий ряд послуг які не є нотаріальними, тобто не мають правозастосовного характеру і не супроводжуються виданням нотаріального акту. Ці послуг можуть мати правовий, інформаційний, організаційно-технічний характер і бути супутніми по відношенню до нотаріальних дій. Перелік таких послуг і розмір оплати за їх вчинення також визначається чинним законодавством, однак це стосується лише державних нотаріусів, як слідує із статті 2-1 закону «Про нотаріат» [7]. До кола додаткових послуг правового характеру відносяться консультації з питань укладення договорів, правовий аналіз юридичного змісту документів на відповідність чинному законодавству, послуги інформаційно-технічного характеру (виготовлення копій документів, складання проектів договорів та інші), а також послуги, що надаються державними нотаріальними архівами (підготовка довідок на запити осіб, щодо яких вчинено нотаріальні дії, консультування з питань упорядкування нотаріальних документів і передачі їх на зберігання до архіву та ін.) [8]. У випадку із приватними нотаріусами суворої законодавчої регламентації кола додаткових послуг, які не є нотаріальними діями, немає, а оплата за їх надання визначається за домовленістю сто-

рін. Така ситуація вочевидь пояснюється тим, що державні нотаріуси є фактично найманими працівниками, на відміну від приватних, які належать до самозайнятих осіб. Відповідно робота перших організована і забезпечена за рахунок державних ресурсів, використання і відновлення яких має відбуватися за умов більш суворої регламентації та під більш пильним контролем.

Висновки

З огляду на вище викладене, а також враховуючи, що державне регулювання спрямоване на суспільні відносини, забезпечення їх найбільш оптимальної та доцільної організації й спрямування з огляду на пануючі соціальні цінності, стандарти та пріоритети суспільного розвитку, можемо дійти висновку, що нотаріальна діяльність як об'єкт державного регулювання за своєю сутністю являє собою комплекс суспільних відносин спрямованих на сприяння нормальній реалізації фізичними та юридичними особами своїх прав і законних інтересів у сфері цивільного обороту. Нотаріальна діяльність орієнтовна на забезпечення належних (тобто схвалених чинним законодавством і прийнятних для клієнтів) умов виникнення, зміни, припинення та (або) здійснення суб'єктами права своїх суб'єктивних юридичних можливостей (тобто прав) та обов'язків. Сутнісний зміст такої допомоги полягає: по-перше, у вчиненні нотаріусом як особою, якій державою делеговано владні повноваження, дій щодо надання юридичної вірогідності відповідним життєвим ситуаціям, обставинам, які мають юридично значущий характер; по-друге, у наданні нотаріусом, як фахівцем у сфері права, юридичних консультацій та інших послуг правового й організаційно-технічного характеру, що допомагають особам, які звертаються по нотаріальні послуги.

Отже, нотаріальна діяльність є інструментом, який допомагає учасникам цивільного обороту правильно зорієнтуватися у відповідній ситуації й адекватно оцінити існуючі реалії, відповідні ризики та наслідки своїх дій, безперешкодно та у відповідності до закону реалізувати свої права, законні інтереси та (або) обов'язки. Очевидно, що для того, щоб така робота була якісною, не призводила до зловживань, маніпуляцій та порушень прав, свобод і законних інтересів з боку суб'єктів нотаріальної діяльності, вона має забезпечуватися відповідним державним регулюванням, яке визначає умови допуску до виконання завдань і функцій нотаріату, порядок і межі виконання нотаріальних дій та інших нотаріальних послуг, а також відповідальність за неналежне здійснення нотаріальної діяльності.

Література

1. Фріс І. П. До поняття нотаріальної діяльності / І. П. Фріс // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2013. Вип. 33. С. 44-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2013_33_8

2. Федорова К. І. Адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні : Дис. канд. юрид. наук :12.00.07 (адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право)/ Ксенія Іванівна Федорова ; Нац. аграрний ун-т. К., 2008. 208с.

3. Комаров В. В. Нотаріат в Україні : підручник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. Х. : Право, 2011. 384 с.

4. Німак М. Співвідношення понять «нотаріальна діяльність» та «реєстраційна діяльність нотаріуса» / М. Німак // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки. 2017. № 865. С. 413-420. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2017_865_65

5. Аверіна Є. А. Правове регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом : дис. ... д-ра філос. : 081 / Аверіна Євгенія Анатоліївна ; Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. Київ, 2023. 223 с.

6. Долинська М. С. Функції українського нотаріату: поняття та види / М. С. Долинська // Форум права. - 2011. - № 4. - С. 208-212. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_4_34

7. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII / Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text

SUMMARY

It has been proven that notarial activity as an object of state regulation is essentially a complex of social relations aimed at facilitating the normal exercise by individuals and legal entities of their rights and legitimate interests in the field of civil turnover. Notarial activity is oriented towards ensuring the appropriate (i.e. approved by current legislation and acceptable to clients) conditions for the emergence, change, termination and (or) exercise by legal entities of their subjective legal opportunities (i.e. rights) and obligations. The essential content of such assistance consists of: firstly, in the performance by a notary as a person to whom the state has delegated authority, of actions to provide legal certainty to relevant life situations, circumstances that are of a legally significant nature; secondly, in the provision by a notary, as a specialist in the field of law, of legal consultations and other services of a legal and organizational and technical nature that help persons who apply for notarial services.

It is argued that notarial activity is a tool that helps participants in civil turnover to correctly navigate in the relevant situation and adequately assess the existing realities, relevant risks and consequences of their actions, to freely and in accordance with the law to realize their rights, legitimate interests and (or) obligations. It is obvious that in order for such work to be of high quality, not to lead to abuse, manipulation and violations of rights, freedoms and legitimate interests by the subjects of notarial activity, it must be provided with appropriate state regulation, which determines the conditions of admission to the performance of tasks and functions of the notary, the procedure and limits of the performance of notarial acts and other notarial services, as well as responsibility for improper performance of notarial activity.

Keywords: notarial activity, object, state regulation, legal regulation.

8. Перелік та розміри плати за додаткові послуги правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також послуги технічного характеру, що надають державні нотаріуси: затверджено Наказом Міністерства юстиції України 06 грудня 2022 року № 5441/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 29 жовтня 2024 року № 3081/5) / Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1547-22#Text